

TRI SÉMANTICKÉ ZDROJE TEÓRIE SPRAVODLIVOSTI

THREE SEMANTIC SOURCES OF JUSTICE THEORY

MARTIN MURÁNSKÝ

Abstrakt

Teória spravodlivosti bola kritizovaná zo strany viacerých filozofov, ale aj samotný autor túto teóriu s odstupom času upravil a doplnil v ďalších prácach a predstavil tak spravodlivosť ako férovosť. Princíp rovnosti, práva, ochrana práv, sú zafinované v pravidlách spoločnosti, v zákonoch.

Kľúčové slová: teória spravodlivosti, filozofia, princíp rovnosti.

Abstract

Theory of justice has been criticized by several philosophers, but author himself has modified and completed this theory in his other works with the lapse of time and he has presented so justice as fairness. The principles of equality, law, protection of rights are defined in the rules of society, in the laws.

Key words: theory of justice, philosophia, principles of equality.

Úvod

Fenomén spravodlivosti predstavili antickí filozofovia ako kompilát troch cností, ktoré zafinovali ako múdrosť, odvážnosť a umiernenosť. Tieto cnosti sú výsledkom úsilia ostred medzi dvoma extrémami a to mnohosťou a malosťou alebo aristotelovským označením nadbytkom a nedostatkom. Filozofia tohto obdobia vytvorila základ pre myslenie nasledujúcich generácií a stala sa tak neoddeliteľnou súčasťou života ľudí každej doby.

Myšlienka na spravodlivosť je stará ako ľudstvo samo. Je jednou z najdôležitejších požiadaviek každého jednotlivca. Požiadavka na spravodlivosť znamená požiadavku na spravodlivé pravidlá života a spravodlivý spoločenský poriadok. Od počiatku sa ľudia zaoberali postavením človeka v štáte, aj postavením a úlohami štátu samotného voči jeho

obyvateľom. (Kusin., Mačkinová 2018). Spravodlivosť hrá v našich úvahách často dôležitejšiu úlohu, ako si to cez náš každodenný skepticizmus uvedomujeme. Samotný Rawls píše: „ ak sa ľudia v pôvodnom stave (resp. v situácii výberu princípov spravodlivosti) domnievajú, že sa ich základné slobody dajú efektívne realizovať, nevymenia menšiu mieru slobody za vylepšenie svojho hmotného blahobytu, aspoň nie vtedy, akonáhle bola dosiahnutá určitá úroveň bohatstva. Jedine vtedy, ak spoločenské pomery nedovoľujú účinnú realizáciu týchto práv, je možné pripustiť ich oklieštenie.“ Na základe toho sformuloval všeobecnú koncepciu, podľa ktorej „ všetky základné spoločenské hodnoty- sloboda a príležitosti, príjem a majetok a sociálne základy sebaúcty- majú byť rozdelené rovnomerne. K základným primárnym statkom, ktoré sú predmetom uvažovania v rámci druhého princípu spravodlivosti Rawls zaraďuje práva a slobody, ďalej moc a príležitosti, ako aj príjem a majetok. Najdôležitejším primárnym statkom je SEBAÚCTA, ktorá zahŕňa zmysel pre vlastnú hodnotu. Sebaúcta implikuje dôveru vo vlastné schopnosti človeka.

Ved' základné predstavy o tom, čo komu patrí a čo nie, na čo máme nárok a na čo nie, sa často pokladajú za rozmar teoretikov a akademikov. To, čo v krátkodobej perspektíve vyzerá vecou životných pragmatikov, je v dlhodobejšej perspektíve skutočne záležitosťou istej projekcie záväzkov a normatívnych tvrdení. Začnime skepticky. Princípy spravodlivosti v dnešnom svete predpokladajú mnohé skutočnosti, ktoré strácajú na sile v globálne zekonomizovanom a militaristicky ovládanom svetopriestore. Koncepciami spravodlivosti a ich vznik podnietil sám Rawls vo svojej práci /M.Walzer, M.Sandel, R.Nozick/. Teoreticky koncepcie vychádzajú z rôznych filozofických škôl a sú ovplyvnené špecifickými politickými smermi či ekonomickými podmienkami, a ktorých aplikácia v spoločenskej realite sa viac či menej osvedčila. S odstupom času však môžeme konštatovať, že najzásadnejším spôsobom v rámci samotného liberalizmu na Teóriu spravodlivosti reagoval Robert Nozick prácou Anarchia, štát a utópia (1974), v ktorej prezentuje výraznú myšlienkovú oponentúru Rawlsovým úvahám. R. Nozick je považovaný za najvýznamnejšieho predstaviteľa „libertarianizmu,, smeru v rámci liberalizmu, ktorý sa hlási k ideálom radikálneho anarchizmu. (Nozick 1974). Predovšetkým sa v epoche globalizácie vzťahujú na predstavu spoločnosti, ktorá je sebestačným združením indivíduí. Ich vzájomné vzťahy sú viazané sieťou vzájomne uznávaných pravidiel, s ktorými súhlasí väčšina členov spoločnosti. Prečo by to mali robiť? V pozadí každej siete vzájomne rešpektovaných pravidiel je hrozba stavu anarchie a bezvládia, ktorá v prostredí konfliktných záujmov znemožňuje dlhodobú existenciu spoločnosti. Ďalším možným adeptom na prioritu v rámci politických motivácií je sloboda,

ktorá v konečnom dôsledku viedla k dnes proklamovanej rovnosti v oblasti základných ľudských práv a slobôd. V sociálnej a ekonomickej sfére je rovnosť omnoho diskutabilnejšia. Nerovnosti v týchto oblastiach sú, podľa nášho názoru, prirodzené, no existuje tu aj istá tendencia eliminovať tieto nerovnosti, pretože môžu byť považované za neopodstatnené. To len potvrdzuje evidentnú súvislosť a úzku prepojenosť problematiky rovnosti a nerovnosti s otázkou sociálnej spravodlivosti.

O spravodlivosti uvažujeme v tomto kontexte ako o morálnom a politickom koncepte, ktorý možno aplikovať na niektoré z troch štádií činu alebo aj na všetky tieto štádiá: zámer, samotný čin a výsledok. V zásade žiadnu definíciu alebo teóriu spravodlivosti nemožno považovať za kompletnú bez toho, aby sme ju vzťahovali na určitý koncept rovnosti. Spravodlivosť je veľmi úzko prepojená s rovnosťou nielen kvôli „férovému a nie svojvoľnému zaobchádzaniu s rovnými“, ale je tiež prvým predpokladom morality (Goodwin 2014).

Okrem garancie bezpečnosti je spoločnosť dôležitá zasa z iného dôvodu: každú dobre fungujúcu spoločnosť spája presvedčenie, že sociálnou kooperáciou sa zlepšuje život a postavenie väčšiny jej členov. Alebo opatrnejšie povedané, že spoločne vyprodukovaný objem možností a tovarov je väčší, ako keby každý jednotlivec existoval na vlastnú päsť. Z povedomia tejto vzájomne sa podporujúcej a prosperujúcej spoločnej existencie ľudí vyplýva aj ich enormná citlivosť, ktorou sledujú distribúciu prospechu a zisku, ktorý na seba viaže spoločne produkcia tovarov, hodnôt a vzťahov. Rawls (1974) zdôrazňuje moment slobody a rovnosti zároveň, pretože tak sloboda, ako aj rovnosť sú dôležité pri pochopení tak variabilného pojmu, akým je sociálna spravodlivosť. Nestavia princípy rovnosti a nerovnosti do vylučovacieho vzťahu, práve naopak: chápe ich ako dva navzájom úzko prepojené princípy v spoločnosti, ktorú považujeme za sociálne spravodlivú.

V najvšeobecnejšej rovine môžeme spravodlivosť vymedziť ako základný normatívny princíp spolužitia ľudí. V spoločenskom vedomí je zakotvená ako ideál správneho, vyváženého a zdôvodneného rozdeľovania spoločenských hodnôt a bremien, práv, povinností, dobra a zla. Tvorí najvyššie hodnotiace kritérium posudzovania usporiadania spoločenských vzťahov, ľudského konania, spoločenských inštitúcií, jednotlivých právnych noriem i právnych systémov. Považuje sa za spravodlivé, aby to, čo človek od spoločnosti získa, bolo podmienené tým, čo jej sám poskytne. Spravodlivá spoločnosť by mala vytvoriť mechanizmus regulovania proporcií medzi vkladom jednotlivca do spoločnosti a podmieniť k tomu jeho adekvátnu odmenu, ktorú má za to získať. (Kulašik 1998).

Princípy spravodlivosti sú základnými predstavami, ktorými sa aranžujú sociálne vzťahy a kooperácia medzi ľuďmi tak, že rozdeľovanie výhod a nevýhod je súčasťou povinností a práv, na základe ktorých fungujú moderné inštitúcie.

Zdá sa, že nutnosť zavádzajúceho alebo objasňujúceho zdôvodňovania existencie v spoločnosti zostáva údelom modernej politiky. Už preto, že minimum súhlasu ovládaných s politickou mocou je podmienkou udržateľnosti politickej moci. Predovšetkým v čase kríz a hĺbkových prelomov sa ukazuje nedostatkovosť ideologických výbav. Bezradnosť a dezorientácia sú však sprievodnými znakmi nutnosti rozumieť svetu, v ktorom žijeme a konáme tak, že dôsledky nášho konania sa týkajú ostatných ľudí. Vzájomne znášaný svet nie je vec, ktorá by existovala nezávisle od našich presvedčení a volieb konania. To, že sa ho nevieme zbaviť, neznamená, že mu rozumieme. Z tohto hľadiska sa rodíme do množstva jazykových a významových tradícií, ktoré práve v zlomových časoch ukazujú svoju orientujúcu a dezorientujúcu silu a to vždy nanovo. Mocenské vzťahy, ktoré sa vždy prelínajú so zložitými spôsobmi života, neexistujú nikdy bez symbolickej podoby. V dnešnej mediokracii zažívame osobitne ťažké časy kvôli nízkej hodnovernosti moderných ideológií, ale rovnako aj z iného dôvodu: prebytku a premnoženia konkurencieschopných vysvetlení. Nie je zriedkavosťou, že jeden a ten istý problém možno prerozprávať vzájomne sa vylučujúcimi jazykmi. Stále platí: vyznať sa vo svete, v ktorom žijeme, znamená orientovať sa v prebytku ponúkaných informácií na pozadí veľkých ideologických tradícií.

V troch úrovniach v spoločnosti v tejto súvislosti môžeme hovoriť o troch predstavách, ktorými sa dajú dokumentovať aktuálne problémy a otázky teórie spravodlivosti – významnej zložky súčasného ideologického povedomia. Jeden z najdôležitejších súčasných politických mysliteľov Alasdair MacIntyre vypracoval jednu z kľúčových iniciatív súčasnej etiky cnosti – konkrétne jej aristotelovskú verziu. Alasdair MacIntyre odvodzuje tri základné sféry spoločenského života z aristotelovského pochopenia spravodlivosti. Aristotelovské rozlíšenie oikos od eklesia je odlíšením sféry súkromných záujmov ako napríklad rodinné vzťahy alebo trhovú výmenu, od „inštitucionálneho“ spravovania verejných vecí, ktoré sa viažu na pojem štátu. Treťou sférou je agora, skutočný dôvod a priestor pre demokraciu. Pretože ide o miesto, kde sa deje „preklad“ súkromných a verejných záujmov tak, aby sa verejné záležitosti prezentovali v osobných postojoch. Ako každý preklad predpokladá už účasť a komunikáciu tých, ktorí majú oň záujem. Dlhodobosť trvania demokratickej formy vládnutia je priamo závislá od počtu účastníkov agory – od schopnosti účinného prekladu súkromného a verejného záujmu. Zjednodušene možno povedať, že každá z veľkých ideológií má svoju

„agoru“, svoje skúsenostné pozadie, galériu úspechov a neúspechov, z ktorých živí svoje dnešné ambície a nároky.

V libertínskej tradícii je individuálna autonómia slobody normatívne nadradená verejnej aréne. Toto presvedčenie je staršie ako dôsledky, ktoré sa z neho vyvodzujú. Aj dnes, v čase globálneho obchodu a konzumu, si málokto dokáže predstaviť pod „poriadkom“ slobodný trh alebo produkciu zisku. Opačný názor zastáva prominentný rakúsky ekonóm Friedrich August von Hayek. Tento nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu sa díva na poriadok očami, ktoré nedôverujú možnostiam vedomého ľudského konania. Trh je najmä preto sférou neprekonateľných úspechov ľudského ducha, lebo nevznikol ako výsledok racionalistického vizionárstvom: Navyše, „človek vďačí mnohým zo svojich najväčších úspechov z minulosti okolnosti, že nebol v stave vedome ovplyvňovať spoločenský život“. Otázkou je, zastaví sa tento pokrok, alebo nie? Odpoveď na ňu bude závisieť v mnohom aj od toho, či sa človek vedome vzdá časti vládnych a štátnych kompetencií, ktoré sú dnes v jeho moci. Hayek má na mysli nielen štátne korektúry, ale sociálny systém vyrovnávania nerovnosti v spoločnosti vo všeobecnosti. Všetky obmedzenia ekonomických slobôd sú v podstate násilnými zásahmi do sféry politických slobôd. Poriadok trhu je základom morálky spoločnosti. Čím väčší zisk, tým väčšie hromadenie kapitálu a teda výrobných faktorov, nad ktorými má daný podnikateľ kontrolu. Čím horší výkon, tým väčšia strata, tým menej nekvalitných výkonov v hre. Trhový poriadok zabezpečuje prechod kapitálu od menej úspešných k schopnejším. (Naopak, štát prostredníctvom politického procesu podporuje „najšikovnejších podvodníkov a zlodejov“). Čím viac úspešných, tým viac bohatstva, a o to väčší rozmach spoločnosti – v prospech všetkých ostatných. Z hľadiska vierovyznania slobodného trhu sú korektúry nerovnosti a nerovnomerná akumulácia bohatstva v spoločnosti neprípustné práve z normatívneho hľadiska. Reči o nespravodlivom pôsobení trhu sú nezmyslom už preto, že v spoločnosti nahromadené bohatstvo je dôsledkom pôsobenia „skrytej ruky trhu“. Patrí do sféry nezamýšľaných a vedome nekontrolovateľných výsledkov individuálneho konania. Kde vypadáva vedomý zámer z hry, tam nie je možné hovoriť o zodpovednosti, a preto sa nemožno ani dožadovať spravodlivosti ako vedome korigovateľných opatreniach vo vzťahu k trhu. Tieto požiadavky sú mimo rámca teórie spravodlivosti. Okrem toho trh, čiže dobrovoľná kooperácia individuí vytvára „spontánny poriadok spoločnosti“. Z dobrovoľne sa vyvíjajúcej spolupráce vznikajú postupne tradície a inštitúcie, ktoré majú svoju pamäť a vedú vlastnú „evolučnú morálku“. Tieto morálne princípy prevyšujú schopnosti rozumu a ako také nemôžu byť spätne korigovateľné rozumom.

Friedrich August von Hayek sa najviac priblížil ku konzervatívne mu stanovisku uprednostnením múdrosti a tradície neplánovaných riešení ako najschodnejšej cesty k poriadku v spoločnosti. Napriek tomu sa dočkal kritiky, ktorá, myslím, vystihuje celkový problém moderných ideológií. Aj neplánovaný „vývoj“ trhu je myšlienka, o ktorej význame sa dozvedáme cez spôsob jej používania. Michael Oakeshott spochybnil Hayekov argument proti racionalizmu v politike tým, že ho nazval „doktrínou“ – „plán odporujúci všetkému plánovaniu“. Naznačil ním širší problém. Aj liberálna požiadavka slobodného trhu dostáva svoj skutočný význam vo vzťahu k praktikám jeho uplatňovania. Pochopiť konanie tých alebo iných ľudí sa nedá jednoducho cez deklarovanie abstraktných hodnôt, ktoré sem-tam vyznávajú. Práve na tomto parodoxe sa dá dobre demonštrovať pasca moderných ideológií. O význame pojmov sa dozvedáme až z kontextu ich používania. Riziko, že sa zo slobody stane príkaz na fungovanie podľa pojmu slobody, nebolo nikdy také veľké ako v čase globálnych hospodárskych inštitúcií. Na túto stránku fungovania moderných ideológií nadväzuje kritika nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu Josepha Stiglitz. Jeho správa je jednoduchá: liberalizácia národných trhov sa nedá pochopiť prostredníctvom magického zaklínadla o slobodnej hre trhu, na základe zákona ponuky a dopytu. Aj tam, kde je reč o slobodnom trhu a odbúravaní štátnych zásahov do ekonomiky, ide o pravidlá, ktoré stanovili medzinárodné inštitúcie. Rozumieť politike slobodného trhu znamená vyznať sa v osudoch byrokratických inštitúcií, fungujúcich podmienkach celosvetovej masovej výroby, spotreby a presídľovania. Kde ide o byrokráciu, vždy ide o riziko doktrinárstva, premeny problematických situácií na sériu dotazníkovo overiteľných dát a unisono vykonateľných direktív. Podľa Stiglitz sa táto metamorfóza odohrala už viackrát, naposledy v mene ideológie slobodného trhu. V tejto súvislosti kritizuje keynesovec Stiglitz Hayekov model trhového fundamentalizmu, zakladajúci sa na myšlienke „dokonalej hospodárskej súťaže“. Podľa autora Tieňov globalizácie nepochádza v epoche globalizácie väčšina zisku z tzv. voľnej súťaže, ale vyplýva z dominantného postavenia nadnárodných korporácií na trhu. Z tohto hľadiska je nesprávna domnienka, že demokracia a globálny trh sú identickou hodnotou. Neoliberálna politika je v súčasnosti najdôležitejšou oblasťou interakcie Západu so zvyškom sveta. A predsa je kultúra medzinárodnej ekonomickej politiky najsilnejších demokracií sveta nedemokratická.

Rawlsova teória spravodlivosti vychádza podobne ako Hayekova koncepcia spravodlivej spoločnosti z individuálnej slobody človeka. No mení sa radikálne perspektíva videnia tejto slobody. Rawls sa neopiera o pochopenie spravodlivosti ako individuálnej cnosti. Spravodlivosť nepokladá ani iba za jednu z mnohých cností. Jej primárnym adresátom a garantom sú inštitúcie. „Spravodlivosť je prvou hodnotou sociálnych inštitúcií.“ Trh síce

zahŕňa množstvo vlastností, ktoré podmieňujú efektívnosť produkcie a sú z tohto uhla pohľadu aj nenahraditeľné v ekonomickej sfére, na fungovanie spoločnosti to však nestačí. Trh ako taký sa znesie s možnosťou spravodlivých pomerov v spoločnosti, ale odkázaný sám na seba ich nedokáže vytvoriť. Za sleposť trhu voči spravodlivosti môže nerovnaký prístup zúčastnených k jeho vymoženostiam. Táto spravodlivosť sa uplatňuje vo vzťahoch nadriadenosti a podriadenosti. Zaväzuje nadriadenú inštanciu, uskutočniť voči jej podriadeným osobám rozdeľovanie podľa rovnakého meradla, na základe určitého vecného kritéria, aby sa docielilo to, aby tieto osoby nemali za rovnakých podmienok jedni viac práv alebo povinností ako iní. Distribučná spravodlivosť zamedzí diskriminovanému alebo privilegovanému rozdeľovaniu. Základné spoločenské blahá (primary social goods) sú tie primárne statky, ktoré všetci pokladajú za rozhodujúce pre uspokojenie ľudských potrieb a naplnenie životných plánov. „Všetky spoločenské hodnoty – sloboda a šance, príjmy, majetok a sociálne základy sebaúcty – treba rozdeľovať rovnomerne, pokiaľ nejaké nerovnomerné rozdeľovanie jednej alebo všetkých týchto hodnôt nie je na prospech každého.“ (Rawls 1995). Sociálne a ekonomické nerovnosti v distribúcii sú prijateľné a ospravedlniteľné len ak zlepšia situáciu každého člena spoločnosti, zvlášť tých, ktorí sú najmenej zvýhodnení. Takúto distribučnú nerovnosť potom môžeme nazvať spravodlivou a slušnou. Fenomén spravodlivosti je jedným z najstarších sprievodcov človeka na spletitých, problematických zauzľovaných popretínaných cestách jeho dejín. V zložitej sociálnej súčinnosti, na princípoch politicky organizovaných spoločností a so zreteľom na hrozbu „vojny všetkých proti všetkým“ (ktorá bola prejavom okrem iného aj absencie mravnosti) začala spoločnosť objektivizovať svoje vzťahy spôsobom ich inštitucionalizácie. Fenomén spravodlivosti prijíma určenie objektívneho sociálneho „faktu“, demonštrovaného na úrovni politickej, právnej, sociálnej, ekonomickej a individuálno-subjektívnej spravodlivosti, merateľnej nie inštitucionálnymi kritériami, ale univerzálnym kritériom – a tým je ľudská mravnosť, zakotvená do samotnej prapodstaty sociálne zdravých, v duchu normality a mravnosti fungujúcich ľudských bytostí. (Kusín., Šebestová., Drábiková 2015).

Táto nerovnosť je podmienená na jednej strane „škandalóznou lotériou prírody“, čo sa týka distribúcie dobrého pôvodu, šťastia a talentu na jednej strane a nerovnakým prístupom k životným príležitostiam na druhej. Podľa Rawlsa je potom dôležitá požiadavka, aby všetkým individuíam bol priznaný základný súbor práv, ktorými by sa korigovala nerovnorodosť štartovacích podmienok. V tomto rozhodujúcom bode svojej deontologickej koncepcie nadväzuje na novoveký kontraktualizmus a Kantovu etiku. Takzvaná „východisková situácia“

je spôsob, ako možno transcendovať individuálne stanovisko a uvidieť spoločnosť z pozície spoločnej rovnosti všetkých jej členov. V rawlsovskej dikcii je potom každé konanie spravodlivé pod podmienkou, ak sa určuje záujmom všetkých (vrátane tých slabších). Ak k tomu prirátame charakteristiku podľa vlastnej zásluhy, potom je požiadavka rovnakého zaobchádzania každého s každým konfrontovaná s principiálnou nerovnosťou individuálnych výkonov. V tomto zmysle možno hovoriť o nespravodlivých rovnostiach rovnako dobre ako o spravodlivých nerovnostiach medzi ľuďmi. V každom prípade sa nerovnosť nemôže pokladať za samozrejmosť. Musí sa dať racionálne zdôvodniť (napríklad spomínanou nerovnosťou výkonu). V prípade spoločenskej nerovnosti treba klásť dôraz na zlepšenie postavenia horšie situovaných pred lepšie postavenými.

Rawlsova teória spravodlivosti vyvolala jednu z najväčších diskusií v politických vedách. Najťažšiu skúšku jej však pripravil vývoj globalizácie. Podľa Johna Graya je Rawlsov model postavený na dvoch predpokladoch: uzavretého hospodárstva na jednej strane a dôvery v racionálny politický vplyv na hospodárstvo na druhej strane. „Daňová súťaž medzi vyspelými štátmi viedla k poklesu objemu verejných financií, v dôsledku čoho sa sociálny štát stáva nezrealizovateľným projektom.“ Politika deregulácie pracovných trhov a zavedenie globálneho laissez faire vytvorili nové vylučovacie mechanizmy a s nimi aj novú spodnú vrstvu nezamestnaných, tzv. working poor (zdanlivo zamestnaných ľudí) ako dôsledok nových racionalizačných opatrení. Pokrok celku, ako píše Michael Ehrke, už nebol zároveň pokrokom všetkých. „V tejto situácii už nebolo možné akceptovať nerovnosť ako počas zlatej éry v 50. a 60. rokoch s odôvodnením, že umožňuje zlepšiť situáciu horšie postavených.“ Fungovanie trhov cenných papierov zasa spochybnilo vieru v racionálny vplyv hospodárskej politiky a oslabilo aj slobodu uskutočňovať protikrizovú finančnú politiku, ktorú robili vlády v minulosti za pomoci národných finančných ústavov.

So zaujímavým argumentom, ktorý už zreteľne signalizuje smer komunitaristickej orientácie, prišiel Michael Sandel. Rawlsov etablovaná absolútna požiadavka spravodlivosti pre všetkých sa abstrahuje od skutočných cieľov, motívov a preferencií ľudského konania. Jej výsledkom je človek bez vlastností (a vlastnej vôle). Rawls vychádza z predpokladu pôvodnej situácie, v ktorej sa programovo ignorujú rozdielne hodnoty a presvedčenia ľudí. Teória spravodlivosti si tak nevšíma skutočné ciele a motivácie konania, bez ktorých je spravodlivosť zvrchu nanúteným opatrením štátu. Spravodlivosť bez spravodlivo konajúcich ľudí však nie je možná. Ak chceme pochopiť konajúcich ľudí, musíme zobrať do úvahy, že ľudské ciele sa nedajú pochopiť tak, ako keby to boli niekde „zvonku“ pozorovateľné veličiny. Nepísaným predpokladom tejto koncepcie je, ako sa ďalej konštatuje, vysoký

morálny konsenzus spoločnosti. Odkiaľ sa berie tento konsenzus a na základe akého záujmu ľudí vzniká záujem o spoločnosť? So spravodlivosťou úzko súvisí rovnosť. Aristoteles považuje rovnosť za jadro spravodlivosti a spravodlivého človeka charakterizuje ako priateľa rovnosti. Rovnosť chápe ako normatív pre rozdeľovanie. Z toho vyplýva, že pre rozdeľovanie pozitívnych a negatív hodnôt spoločnosti musí existovať miera, ktorá má všeobecnú platnosť. Všeobecným princípom rovnosti je pravidlo: „*Nerob inému to, čo nechceš, aby iní činili tebe!*“ Prijíma ho každá kultúra, aj keď formuluje ho rozmanito. Podľa neho človek rovnako dostane toľko, koľko dá, naopak rovnako mu vezmú toľko, koľko zoberie on. Toto pravidlo je zároveň považované za spravodlivé. (Ottová 2004).

Už Aristoteles vyzdvihoval spravodlivosť ako prvú hodnotu politického života. Robil to však s vedomím, že spoločenstvo, ktorému chýba dostatok súhlasu s touto hodnotou, nefunguje ako politická komunita. „Nedostatok tohto konsenzu znamená ohrozenie celej spoločnosti.“ Dodajme v zmysle týchto úvah, že Rawlsova východisková situácia nevie dať odpoveď práve na tieto otázky. Pojem ideálnej univerzálnej zmluvy všetkých so všetkými predpokladá to, čo je v skutočnosti aj po Teórii spravodlivosti problémom: dôvod jej záväzného podpisu.

Komunitarizmus vznikol z priamej polemiky s liberalizmom. Svoje korene odvodzuje z konzervatívnej tradície, keď v polemike s liberálnym neutrálnym štátom kladie do popredia mravné a dejinne vyskúšané orientácie, ktoré vytvárajú povedomie jedného spoločenského celku. Skutočným jadrom ľudskej aktivity nie sú „nahé individuá“ ani organická vízia štátu. Väčšinou sa rodíme do sveta, tradícií a zvykov, ktoré formujú naše očakávania a zdôvodňujú straty a zlyhania. Priestorom konania sú potom slobodne vzniknuté skupiny a združenia, ktoré sa definujú cez svoje osobitné ciele a osobitné kontexty ich dosahovania. Tieto združenia majú lokálny charakter. Na rozdiel od rawlsovskej inštitucionalizácie práva na spravodlivosť, komunitaristi kladú dôraz na obsahovo zažitú („prerozprávané“) hodnoty („dobro“), ktorými sa vyznačuje zloženie lokálnych spoločenstiev. Prenos ťažiska zo štátu na komúnu nie je iba technickou otázkou. Ide zároveň o hodnotové rozhodnutie. Podľa Alsdaira MacIntyrho sú práve malé komúny založené na slušnosti vhodné pre prečkanie „barbarskej periódy“ materiálne založeného liberalizmu, ktorá sa zakladá na odstavení osobnostnej polohy človeka. Dobro má prednosť pred právom v tom zmysle, v akom má konaním uskutočňovaný zmysel prednosť pred cudzou normou. Rozumom predpokladaný cieľ sa líši od volenej možnosti tým, ako sa racionálni aktéri v teórii odlišujú od ľudí, ktorí naozaj volia a robia pritom omyly. Michael Walzer ako predstaviteľ nekonzervatívnej vetvy komunitarizmu predpokladá ďalej existenciu rozličných sfér spravodlivosti. Namiesto Rawlsovho jedného všeobecného nároku na spravodlivosť existuje celé množstvo hodnôt „sociálne vyznávaných dobier“, ktoré si

každá komúna prerozdeľuje po svojom: „sociálna istota a blahobyť“, „peniaze a tovar“, „uznanie“, „členstvo“, „príbuzenstvo a láska“, to všetko sú samostatné oblasti, v ktorých sa odohráva distribúcia hodnôt, uznania a konfliktov, prameniach z negatívnych skúseností so zneuznaním. Walzer zdôrazňuje: každá životná sféra má svoje vlastné kritérium rozdeľovania. Imperatív spravodlivosti potom znamená: nijaké pravidlo rozdeľovania nesmie zasahovať do inej sféry, čo sa týka predovšetkým sféry peňazí. Pretože práve z dôvodov sociálnej spravodlivosti a núdze sú jednotlivé prerozdeľovacie kritériá o tom, „čo sa nedá kúpiť za peniaze“. Pri tom ide najmä o vzťahy „domáci – cudzí“, „zdravie – choroba“ alebo „manželstvo a láska“. Vo všetkých týchto vzťahoch a distribuovaných hodnotách sa „pravidlo preskriptívneho altruizmu“ nedá uplatniť. Koncept komunitárneho a dobrého života je ukotvený v uznaných vzoroch konania. Tie sú výsledkom historicky jedinečného procesu. Nedajú sa ani vymyslieť, ani nadiktovať – samy pramenia z negatívnych skúseností so zneuznaním a z následného boja oň. Príkazy prikazujú, príklady priťahujú.

Zoznam bibliografických odkazov

BARŠA, P., 1996. O libertarianismu Roberta Nozicka. In: Filosofický časopis 44, 1996, č. 6, s. 991

GOODWIN, B., 2014. Using Political Ideas. s. 417. Wiley; ISBN 9780470025529

HAYEK, F. A. VON., 1991. Právo, zákonodárství a svoboda. Fatamorgána sociální spravedlnosti. Praha, Academia 1991.

KULAŠIK, P. 1998. Liberalizmus. Banská Bystrica: UMB 1998, s. 6

KUSIN, V., MAČKINOVÁ, M. 2018. Vedecko-technická kreativita a jej sociálne pozadie Scientific and technical creativity and their social background In: Súčinnosť technických a spoločenských vied pri vzdelávaní na technických univerzitách : medzinárodné kolokvium organizované Katedrou humanitných vied Stavebnej fakulty STU. Bratislava: Spektrum STU, 2018. s. 44-51. - ISBN 978-80-227-4813-1

KUSÍN, V., ŠEBESTOVÁ, P., a J. DRÁBIKOVÁ., 2015. Etika v sociálnej práci a otázky ľudských práv a slobôd. Sládkovičovo: VŠD 2015. 192 s. ISBN 978-80-8167-025-1

NOZICK, R., 1974. Anarchy, Staty and Utopia. Basic Books, Publishers, Inc., 1974.

OTTOVÁ, E., 2004. Teória práva. Bratislava: PRAF UK, 2004, s. 27-28.

RAWLS, J., 1995. Teorie spravedlnosti. Praha: Victoria Publishing, 1995. 362 s. ISBN 8085605899

RAWLS, J., 2007. Spravodlivosť ako férovosť. Bratislava: Kaligram, 2007. 336 s. ISBN 8071499110

Kontakt

doc. Mgr. Martin Muránsky, PhD.

Katedra sociálnej práce

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Email. muransky@fedu.uniba.sk